

Umetniška dela nimajo samo materialne vrednosti. Prej omenjena dela vsebujejo nekakšen skupek duhovnega, zgodovinskega in čustvenega naboja, ki je vsaj delu človeštva drag. Zakaj so tako privlačna za kriminalce?

Hm ...

Razumel bi, če bi Mono Lizo želel ukrasti Thomas Crown, lik v filmu Afera Thomasa Crowna o romantičnem tatu umetnin, ki ga je upodobil Pierce Brosnan, ne morem pa si predstavljati, zakaj bi se je, pri vseh drugih možnostih, lotila denimo sicilijanska mafija.

Zato ker organizirani kriminalci dojemajo umetnine kot lahko prenosljivo in slabo zaščiteno blago z visoko vrednostjo. Če lahko ukradete sliko, ki bi jo sicer na uradni dražbi morda prodali za milijon, na črnem trgu pa zanjo dobite deset tisoč dolarjev, to pomeni nekaj ur dela in deset tisoč zelencev več v vaši denarnici.

Lani sem na univerzi Yale predaval o kraji umetnin. V bližnjem New Havenu so se med semestrom zgodile številne kraje umetnin. Odsvisnik od heroina je redno kradel slike in zanje od pripadnika lokalne kriminalne združbe prejemal majhne vsote denarja. Potem ko je tudi iz galerije Yale ukradel nekaj slik, je policija izsledila pripadnika lokalne kriminalne združbe, ki pa je imel v majhnem stanovanju spravljenih devetintrideset ukradenih slik, orožje, heroin, kokain in kupe denarja. To je obrobni primer v svetu kraj umetnin.

Za ukradeno umetnino dobijo torej tatovi deset odstotkov njene vrednosti na uradni dražbi?

Več ali manj. Glede na vrednost se veliko bolj splašča krasti umetnine kot pa zlato. Metropolitanski muzej v New Yorku je leta 1960 kupil Rembrandtovo sliko Aristotel ob Homerjevem doprsju za več kot dva milijona dolarjev. Mafija je takrat iz televizijskih poročil razbrala, da so Picassove in Cezannove slike vredne veliko denarja, in jih je začela krasti. To je bil začetek organiziranega kriminala na področju umetnin v postmoderni dobi. Med poročanjem medijev o ceni umetnin in krajam je nesporna povezava. Druga stvar je, da mediji krajo umetnin prikazujejo kot nekaj romantičnega in je ne jemljejo resno ... Mediji so prepričani, da kraja umetnin ni resen kriminal in da tatovi pravzaprav kradejo elitam in ne vsem državljanom. Gre za nekakšen pasivno-agresivni užitek ob tem, ko nekdo nekaj ukrade bogatim.

Med bralci in gledalci medijev so tudi politiki in kriminalisti, ki so potem pod vtisom, da umetnine kradejo nekakšni Robini Hoodi in da to ni resen zločin. Med mojimi sodelavci sta tudi direktor Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani Matjaž Jager ter predavatelj na Fakulteti za varnostne vede in član komisije za preprečevanje korupcije Bojan Dobovšek. Z njima in drugimi sodelavci že več let opozarjamo na krajo umetnin kot resen in skrb zbujujoč zločin. Morda zveni nekoliko smešno, a ljudje bi se morali takšnega kriminala bati.

Lani je pri nas izšel prevod njegove mednarodne uspešnice z naslovom Tat umetnin, sicer pa Charneyja na Slovenijo, kjer naj bi se dogajal njegov naslednji roman, večje tudi ljubezen.

Denimo, da sem bogataš, ki zbira umetniške slike in se pretirano navdušuje nad dragocenostmi. Ni mi jasno, zakaj bi naročil krajo umetnine in jo nato imel pri sebi doma. Kdo lahko uživa v tem, da ima v domačem dvorcu na steni obešenega ukradenega Caravaggia?

Najprej moram poudariti, da v večino tatvin niso vpleteni bogataši s kriminalnim ozadjem, ki bi ukradene umetnine zbiral doma. Zgodovina in psihologija zbiranja umetnin je nekaj čisto posebnega. To je družabna dejavnost, pri kateri veliko vlogo igra opaznost. Internetne dražbe ne bodo nikoli preslegle vzdušja dražb, kot jih prirejata hiši Christie's ali Sotheby's, saj ljudje zelo radi uživajo v družabnem vidiku takšnega dogodka in pokažejo drugim, da imajo dober okus.

V zgodovini se je zvrstilo zelo malo zbirateljev, ki bi načrtno zbirali ukradene umetnine. Ta trenutek se morda lahko spomnim le kakšnih desetih posameznikov. Tisti, ki to vendarle počnejo, uživajo predvsem v tem, da določeno umetnino imajo, drugi pa so zanjo prikrajšani. Izjema so osvajalski in okupatorski narodi, ki so načrtno kradli umetnine.

V domnevno največji kraji kadarkoli v bostonskem muzeju Gardner leta 1993 so tatovi najbrž kradli na podlagi nekakšnega nakupovalnega seznama. Slika Vermeerja, trije Rembrandti, pet Degasovih risb in en Manet. Druščina v vrednosti 300 milijonov ameriških dolarjev...

Pomembno je razlikovati med nekom, ki krajo naroči, in človekom, pri katerem bo ukradena umetnina pristala. Običajno gre za pripadnika kriminalne združbe, ki si krajo zamisli in tudi načrtuje njen potek.

Izjemno redko se zgodi, da kriminalne združbe predvidijo, komu bodo nakradene umetnine prodale. Običajno lastnike, muzeje in umetnostne ustanove izsiljujejo za odkupnino ali pa se lotijo celo izsiljevanja zavarovalnic, ki so umetnine zavarovale. Če pri tem niso uspešne, ukradene umetnine poniknejo v kriminalno podzemlje, kjer z njimi trgujejo za druge kriminalne dobrine, kot sta droga in orožje.

Nakupovalni seznam je najverjetneje sestavil pripadnik takšne kriminalne združbe, tatovi pa niti niso dobro vedeli, kaj kradejo.

Noah Charney strokovnjak za kraje umetnin

Ukradene umetnine so valuta v mafijskih poslih

običajnega človeka pa je ogromno. Takšna ukradena dela je veliko lažje prodati na črnem trgu.

Pri najbolj slavnih umetninah kriminalci velikokrat ugotovijo, da jih je zelo lahko ukrasti. Predvidevajo, da bodo že kje našli nekega »Thomasa Crowna« in mu jih prodali, a se takšni načrti ne izidejo.

Kaj pa se zgodi z deli, za katera nihče ne plača odkupnine?

Tatovi se jih znebijo. Munchov Krik so kriminalisti po eni od kraj našli v avtomobilu, parkiranem v okolici Osla.

Jih uničijo?

Iz izkušenj vemo, da skoraj nikoli. To bi bilo zanje nekaj takega, kot da bi zažgali polno vrečo evrov. Slavne slike nekje pustijo ali spravijo, saj nikoli ne morejo biti prepričani, da jih ne bodo prodajali ravno policistu pod krinko.

Ukradene umetnine torej zagotovo ne postanejo del raznih zasebnih umetniških zbirk ali »medičejskih krogov?

To je v glavnem fantazija. To počnejo kvečjemu kompulzivni tatovi in kleptomani. Najbolj razpiti je primer Švicarja Stephana Breitwieserja, ki je na razstavah in v muzejih po Evropi ukradel več kot dvesto del. Ni si mogel pomagati. Njegova mati je ob aretaciji skušala čim več ukradenih umetnin uničiti, kar ga je zelo razburilo. Spravljene jih je imel kar doma in jih ni nikomur prodajal.

V Sloveniji imamo na stotine cerkva. Nekatere so zaklenjene, druge ne. Velikokrat omenjate neprimer-no zaščito umetnin v cerkvah, a to nikogar zares ne gane.

Kraje v cerkvah me zelo skrbijo in tudi zaradi tega je naše združenje Arca neprofitna organizacija in ponuja brezplačno svetovanje ustanovam, ki si ne morejo privoščiti sofisticiranih varnostnih sistemov in najetih varnostnikov. Veliko manj me skrbi za slovensko Narodno galerijo, kjer imajo redno zaposlene varnostnike.

Kljub temu bi jo bilo mogoče oropati?

Seveda, in se je tudi že zgodilo. Zanima me stroškovno najbolj učinkovit način zaščite umetnin v cerkvah. Te so veliko bolj na udaru kot pa muzeji. O tatvinah v cerkvah na podeželju mediji ne poročajo veliko, čeprav se dogajajo. V Sloveniji je okoli 400 cerkva; v Italiji jih je 600 samo v Rimu, po vsej državi pa 95.000. Prav vsaka ima vsaj en predmet, ki je pomemben za kulturno in umetniško dediščino. Poleg tega cerkve, razen zelo slavnih in pomembnih, niso zavarovane.

Zaščita bančnega sefa ni velik problem, saj javnost vanj nima dostopa. Drugače je v muzejih in cerkvah, kjer morajo imeti ljudje neoviran in udoben dostop. Kraja v hiši vznemiri lastnika, kraja v cerkvi pa lahko neko skupnost v duhovnem in kulturnem smislu dotoleče.

Kateri so stroškovno najbolj učinkoviti pristopi?

Opazili smo, da so alarmi učinkoviti, če jim sledi hiter odziv. Pri alarmih so še najmanj odzivni muzejski varnostniki. Zadnji trendi kažejo, da muzeji še nikoli niso bili tako dobro varovani kot danes, število kraj umetnin pa vseeno narašča.

Kako to? Mar varnostniki spijo ali deskajo po svetovnem spletu?

Ne gre za to. Tatovi umetnin ne kradejo več ponoči, ko so muzeji zaščiteni kot trdnjave. Ropajo podnevi, pri čemer izvedejo bliskovit napad. Med odpiralnim časom z maskami na obrazih in orožjem v rokah vstopijo v muzej, presenetijo neoborožene varnostnike in prestrašijo obiskovalce in turiste.

Saj res, zakaj varnostniki v muzejih niso oboroženi?

Ker bi v prostorih, polnih obiskovalcev in turistov, ob takšnem dogodku lahko prišlo do streljanja. Tatovi običajno v bližini vhoda kar se da hitro ukradejo umetnine in pobegnejo. Alarm pri tem ne pomaga, saj policija prispe prepozno.

Se spomnite kakšnega primera, v katerem sta se pomešali realnosti in fikcija? Pravite namreč, da se kriminalci učijo iz filmov.

Kraja v Stockholmu leta 2001, ko so ukradli enega Rembrandta in dva Renoirja, je bila kot iz filmov o Jamesu Bondu. Kriminalci so v različnih predelih mesta istočasno razstrelili avtomobile bombe in ker je bilo to kmalu po enajstem septembru, so vsi mislili, da so se zgodili teroristični napadi. Policisti so odhiteli k razstreljenim avtomobilom, tatovi pa so z brzostrelkami vdrli v Narodno galerijo, ki je na polotoku ob zalivu.

Pobegnili so s hitrim čolnom, ki jih je čakal na obali, policistom pa so že prej na cesto nastavili spice, zaradi česar niso mogli priti do galerije. Ker so rop

Vas tatovi sploh še lahko presenetijo?

Vedno znova me preseneča, na kako smešen in nepredstavljiv način so izvedene nekatere kraje. Gre za popolno fikcijo. Kot bi brali kriminalni roman. Kadar svetujem varnostnikom in jim opisujem katastrofalne varnostne okoliščine posameznih kraj, je odziv vedno enak: »To se v mojem muzeju ne more zgoditi.« Pa se dogaja. Vsem, tudi najbolj briljantim.

Kriminalci imajo čas in sredstva, da najdejo pot mimo najbolj sofisticiranih varnostnih sistemov. Treba je biti zelo kreativen, spojiti visoko tehnologijo z enostavnimi varnostnimi mehanizmi. Poleg tega je treba nenehno menjavati tehnologijo varovanja. V resnici je za varovanje umetnin potrebno veliko več energije, kot so je odgovorni za varnost v muzejih dejansko pripravljeni vložiti.

So potem leni?

Niso leni, razmišljajo pa nekako tako, da nima smisla menjati sistema, ki deluje.

O tatvinah govorite, kot da so nekaj najbolj preproste-ga pod soncem. Večina ljudi je prepričana, da je nemogoče ukrasti sliko iz Louvra v Parizu ali pa iz Narodne galerije v Ljubljani.

Veliko pristopov obstaja. Prej omenjeni Stephane Breitwieser ni ničesar načrtoval. Enostavno vstopil je in odkorakal s sliko. V primerih, ko ni alarma in slika na steno ni priklenjena, v bližini pa ni varnostnikov, lahko tat sliko sname in odide. Ljudje bodo tako presenečeni, da ga ne bodo niti poskušali zaustaviti. Prepričani bodo, da je eden od skrbnikov zbirke ali delavec v muzeju. Kdo drug pa bi storil kaj takega, mar ne? Pri prej omenjenih bliskovitih napadih tatovi izberejo slavnega avtorja, ki je pač najbliže vratom.

Vseeno rop najbrž vključuje nekaj načrtovanja.

V enem od primerov je skupina moških na ulici ob muzeju izvedla lažen ulični rop, eden od njih pa je pred »tatovi« prifehal na stranska vrata muzeja in razbijal po njih ter kričal, naj ga spustijo na varno. Varnostniki so upoštevali stroga navodila, naj v nobenem primeru nikomur ne odpirajo vrat, in mu niso odprli, zato tatovom rop ni uspel. Moški je tekel naprej okoli vogala in kasneje ga je nekdo videl v avtomobilu skupaj z drugimi, ki naj bi ga hoteli oropati. Čez dva tedna se je pojavil na vratih oblečen v policista in dejal, da so prejeli klic o težavah v zgradbi. Vztrajal je, da mora preveriti, kaj se dogaja. Ker so kot varnostniki takrat delali študentje, so mu odprli vrata in kraje ni bilo več mogoče preprečiti. To je primer kreativnega pristopa in kraja v Stockholmu je bila, da tako rečem, vrhunec takšne kreativnosti.

Druga stvar so visokotehnološke rešitve, kot je denimo uporaba podmornic pri ropanju starin. Skupina tatov je pri ladijski razbitini v Sredozemlju nakopala za deset ton materiala, ki so ga skušali prepeljati čez Gibraltar na Florido. Na carini so preverjali, od kod jim ves ta material, a španskim oblastem niso hoteli povedati, kje so ga nakopali. Sodni proces še traja.

Kaj pa kraja umetnin v Sloveniji?

Obseg je primerljiv s povprečjem Evropske unije. Od 400 do 800 kraj na leto. Z Bojanom Dobovškom sem sodeloval pri pisanju posebnega poročila o stanju v Sloveniji, kraje pa se dogajajo tudi po gradovih.

Zanimive so ikone v cerkvah in arheološki predmete, denimo iz reke Ljubljanice pri Vrhniki. Kot večina držav nimate posebne skupine kriminalistov, ki bi se ukvarjala s to dejavnostjo. Slovenija je točka za izvoz in ne za nakup.

Kar pomeni?

Države delimo na tiste, ki so vir nakradenih umetnin, in tiste, v katerih se takšne umetnine prodajajo in kupujejo. Italija je denimo oboje, v Združenih držav Amerike pa se ukradene umetnine kupujejo. Sledi jim Japonska.

Ukradene slovenske umetnine se prodajajo tudi na svetovnem spletu, sicer pa je povpraševanje po ukradenih ikonah največje v severni Evropi in seveda v Rusiji. To je očitno cilj umetnin, ki jih tatovi nakradejo po slovenskih cerkvah.

Kaj čūtite do tatov umetnin?

To so ljudje, ki jih lahko najamete, da vam ukradejo karkoli. Lahko ukradejo avtomobil, nakit ali pa dragoceno sliko. Umetnost jih ne zanima in o njej tudi ničesar ne vedo. Ni veliko tatov, ki bi redno kradli umetnine, zato me bolj zanimajo predstavniki kriminalnih združb, ki kraje naročajo.

Kraj umetnin je sicer tako veliko, da je zame vse skupaj bolj nekakšna statistika. Ne glede na to me zelo, ampak res zelo razburi, kadar je umetnina zaradi kraje poskodovana. Še posebej, če gre za delo, ki ga poznam in obožujem.

Fotografija Matjaž Povše